

Република България

Площ:	110 993 кв. км.
Население:	7,932 984 млн. души (2001 г.).
Столица:	София.
Официален език:	български.
Религия:	източноправославни (85%), мюсюлмани (8%).
Парична единица:	лев.
Административно деление:	28 области.
Държавно устройство:	парламентарна република. Държавен глава – президент, избран чрез пряко гласуване за срок от 5 г. Законодателен орган – еднокамарен парламент (Народно събрание) от 240 народни представители с 4-годишен мандат. Изпълнителен орган – Министерски съвет, избран от Народното събрание по предложение на министър-председателя, на когото президентът възлага съставяне на правителството.

1. Общи бележки

Съгласно сега действащата Конституция от 1991 г. , съдебната власт в Република България включва съдилищата, прокуратурите и следствените органи. Част от наказателните дела се разследват от дознатели (служители на Министерството на външните работи).

Съдебната власт е независима. При осъществяване на своите функции съдиите, съдебните заседатели, прокурорите и следователите се подчиняват само на закона.

Правната уредба на съда, прокуратурата и следствените органи и статутът на съдиите, прокурорите и следователите се съдържа в глава шеста от Конституцията (чл. 117–134) и в Закона за съдебната власт. Взаимоотношенията между прокурорите, следователите и дознателите се уреждат от Наказателно-процесуалния кодекс.

Конституционният съд (КС) на Република България не е част от системата на съдебната власт. Правната му уредба се съдържа в глава осма от Конституцията и Закона за Конституционния съд. КС се състои от 12 съдии, една трета от които се избират от Народното събрание, една трета се назначават от президента, а една трета се избират на общо събрание на съдиите от Върховния касационен и Върховния административен съд.

Мандатът на съдиите от КС е 9 години, като те не могат да се избират повторно на тази длъжност. Съставът на КС се обновява през три години от всяка квота. Съдия в Конституционния съд може да стане български гражданин, който няма друго гражданство и е юрист с високи професионални и нравствени качества и с най-малко петнадесетгодишен юридически стаж.

КС дава задължителни тълкувания на Конституцията, произнася се по искане за установяване на противоконституционност на законите и на другите актове на Народното събрание, както и на актовете на президента, решава спорове за компетентност между Народното събрание, президента и Министерския съвет, както и между органите на местно самоуправление и централните изпълнителни органи, произнася се за съответствието на сключените от Република България международни договори с Конституцията преди ратификацията им, както и за съответствие на законите с общопризнатите норми на международното право и с международните договори, по които България е страна, произнася се по спорове за конституционността на политическите партии и сдружения, за законността на избора за президент, вицепрезидент или народен представител, произнася се по обвинения, повдигнати от Народното събрание срещу президента и вицепрезидента.

Конституционният съд действа по инициатива най-малко на една пета от народните представители, президента, Министерския съвет, Върховния касационен съд, Върховния административен съд и главния прокурор. Българското законодателство не предвижда индивидуална конституционна жалба.

2. Съдилища

2.1. Основни принципи

Съдебната власт е **независима** и защитава правата и законните интереси на гражданите, юридическите лица и държавата. Правосъдието се осъществява в името на народа. Създаването на извънредни съдилища не се допуска.

Несменяемостта на съдиите при определени условия е конституционно закрепена. При осъществяване на съдебната власт съдиите имат функционален имунитет, т.е. не носят наказателна и гражданска отговорност за техните служебни действия и за постановените от тях актове, освен ако извършеното е умишлено престъпление от общ характер.

Съдийската длъжност е **несъвместима** с мандата на народен представител, министър, заместник-министър, кмет и общински съветник, както и с редица други длъжности. Съдиите, докато упражняват професията си, не могат да членуват в политически партии или организации, движения или коалиции с политически цели и да извършват политическа дейност.

Съдилищата осъществяват контрол за законност на актове и действия на административните органи. Гражданите и юридическите лица могат да оспорят пред съда всеки административен акт, с който се засягат техни права или законни интереси, с изключение на изрично посочените със закон.

2.2. Администриране на съдебната дейност

Основният административен и кадрови орган на съдебната власт е Висшият съдебен съвет (ВСС). Той определя състава и осъществява организацията на съдебната власт. Като основен кадрови орган на съдебната власт, той има изключителни правомощия по отношение на подбора и професионалното развитие на съдиите, прокурорите и следователите, включително назначаването, повишаването, понижаването, преместването и освобождаването им от длъжност, атестирането им и придобиването на статут на несменяемост, повишаването на квалификацията и определянето на възнагражденията им.

ВСС приема решения по дисциплинарни дела срещу съдии, прокурори и следователи, както и срещу административни ръководители и техни заместници и внася в Министерския съвет проектобюджета на съдебната власт и контролира изпълнението му.

ВСС се състои от двадесет и пет члена и е юридическо лице със седалище в София. Членове на ВСС по право са председателят на Върховния касационен съд, председателят на Върховния административен съд и главният прокурор. Народното събрание избира единадесет от членовете на Висшия съдебен съвет, а останалите единадесет се избират от органите на съдебната власт.

2.3. Организация на съдилищата

Според Конституцията съдилищата в Република България са районни (112 на брой), окръжни (28 на брой), военни, апелативни (5 на брой), Върховен административен съд (ВАС) и Върховен касационен съд (ВКС). Със закон могат да се създават и специализирани съдилища.

На съдилищата са подведомствени граждански, наказателни и административни дела. Съдебното производство е триинстанционно – първоинстанционно, въззивно и касационно, освен ако в процесуалния закон не е предвидено друго.

Броят, съдебните райони и седалищата на районните, окръжните, военните и апелативните съдилища се определят от Висшия съдебен съвет. Районите им могат да не съвпадат с административно-териториалното деление на страната.

2.3.1. Съдилища с обща компетентност

Районните съдилища са основни първоинстанционни съдилища. На тях са подсъдни всички дела освен тези, които със закон са подсъдни на друг съд. Те разглеждат делата в състав от съдия и двама съдебни заседатели, освен ако в закона е предвидено друго.

Окръжните съдилища разглеждат като първа инстанция граждански и наказателни дела, определени със закон. Те разглеждат като втора (въззивна) инстанция дела, образувани по жалби и протести срещу съдебни актове на районните съдилища, както и други дела,

възложени им със закон. Окръжните съдилища разглеждат делата в състав от трима съдии, освен ако в закон е предвидено друго.

Апелативните съдилища разглеждат жалби и протести срещу първоинстанционните актове на окръжните съдилища в съответния съдебен район, както и други дела, възложени им със закон. Апелативните съдилища ръководят и контролират дейността на окръжните съдилища от своя съдебен район.

Върховният касационен съд е висшата съдебна инстанция по наказателни и граждански дела. Той осъществява върховен съдебен надзор за точно и еднакво прилагане на законите от всички съдилища.

2.3.2. Административно правосъдие

Върховният административен съд осъществява върховен съдебен надзор за точно и еднакво прилагане на законите в административното правораздаване и се произнася по спорове за законосъобразността на подзаконовите нормативни актове. Подготвен е и предстои да бъде приет от парламента проект за Административно-процесуален кодекс, който е насочен към цялостна реформа на административното правораздаване. Сред основните му цели е утвърждаването на ефективна и модерна система на административно правосъдие.

2.4. Статут на съдиите

Съдиите се назначават, повишават, понижават, преместват и освобождават от длъжност с решение на Висшия съдебен съвет, въз основа на което се издава акт от административния ръководител (председателя) на съответния съд. Председателите на ВКС и ВАС се назначават и освобождават от президента на републиката по предложение на ВСС без право на повторно назначаване. Председателите на съдилища се назначават на тази длъжност от ВСС за срок от 5 години с право на повторно избиране.

За съдия може да бъде назначено лице, което има само българско гражданство, завършило е висше юридическо образование, преминало е изискуемия стаж и е придобило юридическа правоспособност, не е осъждано на лишаване от свобода за умишлено престъпление от общ характер, независимо че е реабилитирано, и притежава необходимите нравствени и професионални качества, преценката за които се прави в съответствие с правилата за професионална етика за съдиите, както и определен брой години стаж. Първоначалното постъпване в системата на съдебната власт става чрез конкурс. Съдиите се освобождават от длъжност при навършване на 65 години, както и при други обстоятелства, предвидени в Закона за съдебната власт.

3. Прокуратура

3.1. Организация на прокуратурата

Правната уредба на прокуратурата се съдържа в чл. 126-127 от Конституцията и глава седма от Закона за съдебната власт. Структурата на прокуратурата е в съответствие с тази на съдилищата. Тя се състои от главен прокурор, Върховна касационна прокуратура, Върховна административна прокуратура, апелативни прокуратури, военно-апелативна прокуратура, окръжни прокуратури, военно-окръжни прокуратури и районни прокуратури. Прокуратурата е **единна и централизирана**. Всеки прокурор е подчинен на съответния по-горестоящ по длъжност, а всички - на главния прокурор. Писмените разпореждания на съответния по-горестоящ по длъжност прокурор са задължителни за подчинените му прокурори. Прокурорите от апелативните и окръжните прокуратури извършват ревизии и контролират работата на прокурорите в непосредствено по-ниските по степен прокуратури.

Всички актове и действия на прокурора могат да бъдат обжалвани пред непосредствено по-горестоящата прокуратура, освен ако подлежат на съдебен контрол.

При осъществяване на своята дейност прокурорите са независими от съда.

3.2. Правомощия на главния прокурор

Главният прокурор се назначава и освобождава от президента на републиката по предложение на Висшия съдебен съвет за срок от седем години без право на повторно избиране. Той оглавява единната и централизирана прокуратура, като няма задължение да се отчита за дейността си нито пред ВСС, нито пред парламента.

Главният прокурор осъществява надзор за законност и методическо ръководство върху дейността на всички прокурори. Той може да сезира Конституционния съд. Главният прокурор лично или чрез определени от него прокурори извършва ревизии и контролира работата на всички прокурори. Той организира и разпределя работата на своите заместници, назначава и освобождава служителите във Върховната касационна прокуратура и Върховната административна прокуратура.

3.3. Функции на прокуратурата

Основната цел на прокуратурата е да следи за спазване на законността, като:

- привлича по установените в закона ред и срок към отговорност лицата, които са извършили престъпления, и поддържа обвинението по наказателни дела от общ характер;
- упражнява надзор при изпълнението на наказателните и други принудителни мерки;

- предприема действия за отмяна на незаконосъобразни актове и за възстановяване в бързи и неотложни случаи на самоуправно нарушени права;
- в предвидените от закона случаи участва в граждански и административни дела.

3.4. Назначаване и освобождаване от длъжност на прокурорите

Условията за назначаване и освобождаване на прокурорите са същите, както тези за съдиите. Главният прокурор се назначава и освобождава от президента на републиката по предложение на ВСС без право на повторно назначаване. Административните ръководители на прокуратурите се назначават от ВСС за срок от пет години с право на повторно назначение. Първоначалното постъпване в системата на съдебната власт става чрез конкурс.

4. Разследващи органи

Разследващите органи осъществяват досъдебното производство по наказателни дела.

4.1. Следователи

Разследващи органи в България са следователите, които провеждат предварително производство в изрично определените в Наказателно-процесуалния кодекс случаи (преди всичко дела за по-тежко наказуеми престъпления). Следствените органи (служби) са част от системата на съдебната власт и включват Националната следствена служба и окръжните следствени служби.

4.2. Други разследващи органи

Във всички останали случаи, в които не се провежда предварително производство, се провежда полицейско производство и следствените действия се извършват от дознатели. След последните изменения на Наказателно-процесуалния кодекс от 2004 г. , компетентността на дознателите беше значително разширена, като им се възложи разследването на много по-голям кръг дела. За престъпления против митническия режим (чл. 242-242а от Наказателния кодекс) и против режима на сделките с валутни ценности (чл. 251 от Наказателния кодекс) разследващи органи са и митническите служители, определени със заповед на министъра на финансите.

5. Взаимоотношения между прокуратурата и разследващите органи

Разследващите органи действат под ръководството и надзора на прокурора.

Прокурорът образува предварителното производство, но в рамките на своите правомощия следователите самостоятелно решават какви следствени действия трябва да бъдат извършени и носят отговорност за тяхното своевременно, законосъобразно и успешно извършване.

Същевременно прокуратурата упражнява постоянен надзор върху делата в предварителното производство чрез наблюдаващ прокурор. При упражняване на ръководство и надзор за законност върху дейността на следователите, прокурорът може да проучва и проверява всички материали по следственото дело и да дава указания по разследването, да участва при извършване на действията по разследването, да отстранява следователя, ако е допуснал нарушение на закона или не може да осигури правилното провеждане на разследването, да иземва делото от един следовател и да го предава на друг, да възлага на съответните органи на Министерството на вътрешните работи извършването на отделни действия, свързани с разкриване на престъплението; да отменя по свой почин или по жалба на заинтересуваните лица постановленията на следователя.

На предварителното производство прокурорът може да извършва отделни следствени и други процесуални действия. Указанията на прокурора до следователя, дадени в писмена форма, са задължителни, освен в изрично посочените от закона случаи. Когато не е съгласен с постановленията и писмените указания на прокурора, следователят може да направи възражение пред по-горния прокурор. По-горният прокурор се произнася в тридневен срок от получаване на възражението с постановление, което е задължително за следователя и не подлежи на възразяване.

За полицейското производство Наказателно-процесуалният кодекс предвижда някои специални норми, но господстващото положение на прокурора се запазва и при него. С изключение на случаите, когато са предвидени изрично особени правила, за полицейското производство се прилагат общите правила и правилата за предварителното производство.

За започване на полицейското производство незабавно се уведомява прокурорът, освен ако производството е започнало по негово разпореждане. Постановленията и писмените указания на прокурора са задължителни за дознателя и не подлежат на възразяване.